

מפני טירחת ההמתנה. לה"מ יו"ט ה,ג], לכך מוליכים אותו על הכתף במהרה. ויש מפרשים שלכך מנשאים אותו, כדי שלא ידחקהו הציבור (עפ"י כסף משנה שם).

'בכור שנפל לבור – רבי יהודה אומר: ירד מומחה ויראה, אם יש בו מום – יעלה וישחוט'. מדובר באופן שאין איסור משום מוקצה [שהרי רבי יהודה אית ליה מוקצה], וכגון שנפל בו מום מערב יום טוב אלא שלא הראה אצל חכם להתירו (רש"י), או כגון שנפל לבור מערב יום טוב ואפשר שבנפילתו הומם, ולכך יורד מומחה ביו"ט לראות אם נפל בו מום בנפילתו, ואם כן – מתירו (רי"ד ורי"א ז').
ונראה שגם רש"י מודה לדינא באופן זה, ואעפ"י שבכניסת היום לא ידע אם יש בו מום, הרי זה דומה למה שאמרו להלן מוקצה שיבש ואין הבעלים מכירים בו – מותר, וכל שכן בזה שהוא עצמו מסופק שמה הומם בנפילתו.

דף כו

'סלקא דעתך אמינא משום צער בעלי חיים ולסקיה כרבי יהושע'. נקט לשון הערמה משום רבי יהושע, אבל בעניננו אין שייך הערמה, אלא סלקא דעתך משום צער בעלי חיים נתיר להעלותו גם כשספק אם המום קבוע (חדושים ובאורים).

'אלא דנפל ביה מום עובר מערב יום טוב והשתא הוה ליה מום קבוע'. פירוש, אפילו אותו מום עצמו נעשה קבוע על ידי שהייתו [כמו ששנינו בבכורות לה: כל ששהה שמונים יום... וע"ש בדף לט. אם למפרע הוא מום או מכאן ולהבא], אעפ"כ כיון שלא היה קבוע מערב יום טוב, לא ישחוט (חדושים ובאורים. וע' חו"א מא, יח).

(ע"ב) 'זהא בכור מעיקרא הוה חזי אגב אמיה אתיליד ליה אדחי ליה אחזייה לחכם אשתרי ליה'. לפי מה שרוצה להוכיח שאין מוקצה לחצי שבת, לכאורה לאו דוקא כשנולד ומומו עמו, הוא הדין אם נפל בו מום לאחר שנולד, הלא בין השמשות היה ראוי אגב אמו ואין מוקצה לחצי שבת.
ויש לומר שבאופן זה שהוא דיחוי גמור, שאינו מעלה על דעתו התר – ודאי יש מוקצה לחצי שבת (תוס' ישנים, מובא במהרש"א. וכן כתב המאירי – מובא בבאור הלכה; מהר"ם שיף. וע' באור הסברא בספר בית ישי טו. וע"ע שפת אמת. וע' דרך נוספת בספר ברכת מרדכי ח"ב כב, יד-טו).
ויש חולקים וסוברים ש'נולד הוא ומומו עמו' לאו דוקא אלא הוא הדין אם נולד בו המום לאחר מכן, מותר (עפ"י הרא"ה; פרי חדש תצח. וע' גם בחדושים ובאורים).

'מוקצה שיבש ואין הבעלים מכירים בו – מותר' משום שהסח הדעת בטעות אינו נחשב הסח הדעת. וקשה, הלא לכאורה איסור מוקצה ענינו חסרון הכנה, ואם כן מה בכך שאינו נחשב 'הסח הדעת' סוף סוף אינו מוכן אצלו – אכן נראה מוכח להדיא מדברי התוס' לקמן (ל ד"ה התם בתבנא), שאין קפידא בחסרון הכנה אלא בהסח הדעת בפועל (קובץ שעורים).

נראה לכאורה שדוקא בזה ובכיו"ב שמראש הכינם לכשיתייבשו והרי הוברר עתה שהיו מוכנים ועומדים בין השמשות, אבל דבר המחוסר הכנה, אף אם בגלל טעות האדם – י"ל שמוקצה הוא, כגון חיה שקננה בפרדס הסמוך לעיר והוא לא ידע מהולדות כלל (וכמו שכתב בשער הציון תצו אות מג), או סבר שמחוסרות צידה והוברר שאינו מחוסרות.

וכן נראה לכאורה בפמ"ג (שי במ"ז סק"ד) בתערובת איסור שנתרבה בה התר קודם השבת והוא לא ידע – הרי זה מוקצה. ולפי הנ"ל יש לפרש טעמו מפני שהתערובת מחוסרת הכנה. ולפי זה הוא הדין במי שסבר על פירות שהם ערלה ואסורים לעולם והוברר בשבת שטעה – אסורות בטלטול. ואולם בשש"כ (כב, יח) הביא מהגרשו"א להתיר כי כל הקצאתו היתה בטעות [משא"כ בנידון הפמ"ג בשעת ההקצאה לא היתה טעות]. וצ"ע.

עוד בדיני מוקצה בטעות – ע' צל"ח פסחים לד'; מראה הפנים על הירושלמי ראש המסכת, ולפי דבריו יש חילוק בין שבת ליום טוב שבשבת מותר (עפ"י הגהות מהרש"ם). ע' דוגמאות שונות של מוקצה בטעות בספר שמירת שבת כהלכתה כב, יז-כג.

'לא צריכא דאחזו ולא אחזו...' כלומר בין השמשות היו ראויים למחצה. ואין מדובר כלל שנדחו ושוב נראו, הלכך אין לפשוט מכאן ענין מוקצה לחצי שבת (פשוט). וכ"ה בפוסקים.

דף כז

'אלא גמרו בידי אדם לא קא מבעיא לן, כי קא מבעיא לן גמרו בידי שמים' – על הגדרות החילוק בין גמרו בידי אדם לבידי שמים; על דבר שבודאי יבוא לכלל התר, כגון בגד רטוב העומד ליבש – ע' בהרחבה בספר מנחת שלמה ח"א יב, וח"ב לא, ג. וע"ע משנ"ב שי סקי"ט; חדושים ובאורים.

'אמר ליה רבי אבא' לרבי זריקא ואיתימא רבי ירמיה: 'מאי טעמא לא שבקתינהו לרבנן' – רבי אמי ורבי יצחק נפחא 'למעבד עובדא כרבי שמעון? – אמר ליה: ואת מה בידך' שאתה אומר לי כן, לפסוק כאן כרבי שמעון בניגוד לכלל שבכל מקום.

'רבי מאיר אומר: הואיל ונשחט שלא על פי מומחה אסור'. לא אמר 'הואיל ונשחטו' אלא 'הואיל ונשחט' – משמע גם אם אדם אחר שחט הבכור אסור. מכאן כתב הרמב"ן (בהלכות בכורות) שאין זה קנס שקנס ר' מאיר, כי אז לא היה לאסור אלא למי שעבר, אלא גזרה היא. ונפקא מינה – להלכה, שהרי קיימא לן 'הלכה כר' מאיר בגזרותיו' (כתובות נז). ואולם רש"י פירש על פי הסוגיא שאם שחט אחר כסבור שהתירו חכם – מותר, שהרי קנס הוא שקנסו את זה שעבר ושחטו בלא התר חכם. וכן נקטו התוס' שקנס הוא ואינה גזרה, ומשום כך פסקו הלכה כרבי יהודה שאין זה בכלל 'גזרותיו' של רבי מאיר שהלכה בהן כמותו. וכן פסקו בעל השאלות ורבי שמואל הכהן בן חפני גאון והרשב"א.

א. אפשר שאף לדבריהם שהוא קנס, כפשטות הסוגיא, קנסו גם כשאחר שחט אטו הוא עצמו, כשם שמצינו לר"מ שקנסו שוגג אטו מזיד בכמה מקומות. גם אפשר שקנסו את בעליו מפני ששחטו עבדו, וכשם שקנסו במבטל איסור לכתחילה את המבטל ואת מי שנתבטל בשבילו. ואולם אין כן דעת רש"י כאמור.

ב. בספר יראים (שנב) מובא דבר חדש; כיון שקנס הוא שקנס ר"מ, הלכך בחוצה לארץ שאין דנים שם דיני קנסות אין לקנסו [ולפי"ז יצא לכאורה הדין לענין הטלת מום בבכור בזמן הזה בארץ ישראל – אין לקנסו בדיעבד]. ואולם הסברא מחודשת מאד שהרי אין זה ענין לקנס ממון שבכל מקום אלא קנס חכמים הוא בענין איסור והתר. והגר"ח ברלין (בתשובה שנדפסה בספר 'ראש מנשה') דחה דין זה וכתב שלא יצאו הדברים מפי בעל היראים אלא תוספת היא מהמסדר את ספרו. והדבר טעון בירור רב ואכ"מ (מתוך שו"ת ציץ אליעזר ח"ח לא, ה).

ואולם דעת הרמב"ם ובה"ג שהלכה כרבי מאיר אף בזה [אם משום שגזרה היא ולא קנס, וכדברי הרמב"ן

בכוס קטן וביין מתוק ולמי שכרסו רחבה – שזה שותהו בבת אחת (עפ"י פסחים פו). ומאידך, בכוס גדולה מאד שותה אף בשלש או ארבע פעמים. רמ"א או"ח קע,ח.].
 [עוד אמרו: לא ישתה אדם שני כוסות בבת אחת ויברך ברכת המזון, מפני שנראה כגרגרן (דרך ארץ רבה ו; או"ח קע,יא); לא יטול אדם את הכלי לשתות ופיו מלא, שחוששים לאניני הדעת (כלה רבתי י); תלמיד חכם לא יאכל מעומד ולא ילקק באצבעותיו (ד"א זוטא רפ"ה)].

ה. אין הסומא יוצא במקלו ביו"ט, ולא הרועה בתרמילו – שזהו דרך חול וזלזול ביו"ט.
 מדובר ביציאה לרשות הרבים או לכרמלית. ובעיר שיש בה עירוב יש מקלים (ע' צל"ח; נובי"ת או"ח כח ועוד). ויש מחמירים (ע' אגרות משה או"ח ח"ה יט), ומפני שיכול להלך גם ללא המקל, ואינו נועד אלא לתקן הליכתו [מה שאין כן הקטע שצריך למקל, יוצא בו] (עפ"י רא"ש ר"ן; או"ח תקכב). ונראה שחולה וזקן שאינם יכולים בלי מקל – מותר (שש"כ יט הערה יג בשם הגרשו"א). ולמעשה נוהגים העולם להקל לצאת במקל לסומא או לכל מי שקשה לו לילך, וצריך עיון בזה כי יותר נוטה לאסור אפילו בסומא, וכל שכן בשאר אנשים, ואף במקום שיש עירוב. 'זכבר נתפשט להיתר שלא שייך למחות, דמוטב שיהיו שוגגין, ובפרט אצלינו בזמן הזה שכמעט ליכא רה"ר גמור האסור מדאורייתא. ומכל מקום צריך עיון' (מתוך אגרות משה או"ח ח"ה יט).
 אין יוצאים בכסא (= אדם יושב בקתדרא ובני אדם נושאים אותו). אחד האיש ואחד האשה. ואם רבים צריכים לו, כגון שדורש ברבים (או שהולך לפקח על עסקי רבים (הגר"ז), או אם הוא שליח ציבור ואין מי שיכול לקרוא הפרשה זולתו. רב פעלים) – מותר. אמר רבי אמי: ובלבד שלא יכתף. ופירשו (כפרש"י) שנותן אחד זרועו על כתף חברו וחברו נותן על כתפו, וזה יושב בכסא על זרועותיהם, שנראה דרך חול ופרהסיא, כמוליכים אותו למקום רחוק, יותר משנושאים בין ידיהם בכסאו (ויש מפרשים: מיתקן נשיאה הנישא על הכתפים). ובמקום בעתה או משום טורח הציבור (העומדים על רגליהם כל זמן שהוא עובר. רש"י) נהגו החכמים התר אף בכיתוף.

א. מדברי התוס' (ומהרש"א) מבואר שאפילו במקום בעתה או דוחק אין התר אלא כשהרבים צריכים לו. ויש סוברים אפילו אין הרבים צריכים לו מותר באופנים אלו (ע' במאירי; שער המלך יו"ט ה,ג). ומשמע ברמב"ם שכשהרבים צריכים לו מותר אפילו בלא בעתה אלא אף כשיש צורך אחר (עפ"י כסף משנה יו"ט ה,ג).
 ב. יש מתירים לרכוב באופנים ביום טוב למי שהרבים צריכים לו, או שהולך לדבר מצוה גדולה ונצרך להם. [ואף בשבת – במקום שיש עירוב]. ויש מתירים אף בלאו הכי (כן פסק בשו"ת רב פעלים ח"א או"ח כה. וע"ע במצוין בשמירת שבת כהלכתה פרק טז הערה נב).
 וכתבו פוסקים לאסור נסיעה בשבת ברכב ציבורי כגון אוטובוס או רכבת חשמלית המופעל ע"י נכרים משום 'עובדין דחול' וזלזול לשבת (עפ"י בית יצחק יו"ד ח"ב במפתחות לסי' לא; אגרות משה יו"ד ח"א סוס"י מד. ע"ש). ויש שדנו מכאן על הימנעות משימוש במעלית אוטומטית (ע' חלקת יעקב ח"ג קלו). ויש חולקים (עפ"י 'מעליות בשבת' יז ועוד).

דף כו (כז)

נו. בכור-בהמה – האם מותר להתירו ביו"ט על ידי ראיית מומו? מה דין הבכור שנפל לבור ביום טוב?

בכור-בהמה תם או בעל מום עובר – אינו נשחט בזמן הזה מפני שהוא קדוש ואסור לשחוט קדשים בחוץ, הלכך מוקצה הוא, ואם נפל לבור אי אפשר להעלותו ביום טוב, ואעפ"י שיש כאן צער בעלי חיים. נפל לבור ביו"ט ויתכן והומם עתה; לדברי רבי יהודה ורבי שמעון במשנתנו, לא ירד מומחה לבור ויראה אם נפל בו מום. לרבי יהודה הטעם הוא משום שבכניסת יום טוב היה תם וכבר נאסר משום מוקצה, ולרבי שמעון – משום שאין רואים מומים ביו"ט (שנראה כמתקן או כיושב ודן דין). ומבואר בגמרא שאפילו בדיעבד שעבר והתירו אסור לשחוט. (ופירשו תוס' והר"ן שאסור משום 'מוקצה' מפני שלא היה מיועד להראות לפני מומחה. ואף ר"ש מודה במוקצה כזה שאסור. וכן מסקנת רוב הפוסקים. מובא במשנ"ב תצה סקנ"ב). רבי יהודה הנשיא חולק בברייתא (כפי גרסתנו) ואומר: ירד מומחה ויראה; אם יש בו מום – יעלה וישחוט. ואם לא – לא ישחוט (דלית ליה מוקצה וסובר רואים מומים ביו"ט. וישנה גירסה אחרת ולפיה אף לר"י הנשיא אית ליה מוקצה. וכן נסתפקו בדעתו בסוף המסכת, האם סובר איסור במוקצה אם לאו. עתוס'). משמע מלשון הגמרא שאפילו אותו מום-עובר שהיה בו מערב יום טוב, נעשה עתה קבוע – אין שוחטים אותו (עפ"י חדושים ובאורים).

היה בו מום קבוע מערב יום טוב, אלא שלא הָרָאָה לחכם; לרבי יהודה, ירד מומחה ויתירנו ויעלה וישחוט. רבי שמעון אוסר, סובר אין רואים מומים ביו"ט. והסיקו בגמרא [דלא כברייתא דאדא בר אוכמא] שאפילו בדיעבד אם התירו אסור. וכשיטת רבי שמעון נקטו כמה חכמים (כדלהלן כו); רבי אמי ורבי יצחק נפתא, וכן אמר רבי זירא שמשבת כרבי שמעון [ודלא כרבי זריקא ואיתימא רבי ירמיה] שכן שנה רבי שמעון בן מנסיא בלשון 'חכמים'. ואולם אם ראה החכם את המום מערב יום טוב, אעפ"י שלא התיר אלא ביו"ט – מותר, כפי שעשו רבי אמי ורבא.

וכן הלכה, שאין רואים את המום ביום טוב אלא אם ראהו מערב יום טוב (רי"ף ועוד). ויש אומרים דוקא אם קבע מערב יו"ט שהוא מום קבוע (ע' פרי חדש תצו. וע' שמן המאור וחדושים ובאורים).

בכור שנולד הוא ומומו עמו – דרש רבה בר רב הונא: מבקרים אותו ביו"ט לכתחילה, שהרי בתחילה היה ראוי אגב אמו כי אין הבכור מתקדש אלא בלידתו. ואילו רב נחמן אמר שאין לבקרו לכתחילה, רק אם עבר ובקרו מבוקר. [אביי סייע לרב"ה מלשון הברייתא, ודחו הסיוע]. הלכה כדברי רב נחמן (ראשונים).

מבואר בגמרא שלפי הצד שיש מוקצה לחצי שבת, כדלהלן – אין התר בנוולד הוא ומומו עמו אלא כשישבו הדיינים במקום שנולד והתירוהו לאלתר, שלא היתה שעה אחת שהיה מוקצה [ואולם מסקנת ההלכה היא שאין מוקצה לחצי שבת, ואין צריך להעמיד כן]. משמע שאם נולד ביו"ט כשהוא תם ואחר כך נפל בו מום – ודאי אסור, שבדיחוי גמור כזה ודאי יש מוקצה לחצי שבת (עפ"י תוס' ישנים, מובא במהרש"א; מאירי ועוד). ויש חולקים וסוברים שאין חילוק בדבר (עפ"י רא"ה; פרי חדש).

גז. האם יש מוקצה לחצי שבת ומאי נפקא מינה?

נחלקו שתי לשונות בתשובת רבא לרב הלל, האם יש מוקצה לחצי שבת; דבר שהיה ראוי בין השמשות ונדחה ושוב חזר ונראה – האם כיון שנדחה שעה אחת נדחה לכל השבת, אם לאו. ונפקא מינה לבכור

שנולד ביו"ט והריהו אסור עד שיתירוהו, ואח"כ התירו מומחה. וכן נפקא מינה לפירות יבשים שירדו עליהם גשמים בשבת ותפחו ושוב זרחה עליהם השמש ויבשו.

(עוד בענין פירות שהעלם לגג ליבש – ע' בשבת מה).

וכל זה בדבר שגמרו בידי שמים ואין ביד האדם לתקנו, אבל דבר שגמרו בידי אדם – שבידו לתקנו בו ביום – גם אם נדחה בינתיים, ודאי אינו מוקצה. כגון פולים ועדשים שמבשלם ביו"ט ונדחו מאכילה ושוב חוזרים ונראים. [והוא הדין בכניסת שבת; כגון קדירה מרותחת בין השמשות שאינה ראויה לשימוש עד שתתקרר].

א. מבואר בתוס' ועוד, שהספק בגמרא הוא לענין אכילה, אבל לענין טלטול אין צד שיהא מוקצה לחצי שבת.

ב. היות ולא הוכרעה השאלה בגמרא, נוקטים כלשנא בתרא לקולא בדרבנן שאין מוקצה לחצי שבת, כל שהיה ראוי בין השמשות (עפ"י רשב"א בחדושי ובתשובה (ח"ג רסח), רא"ש, ר"ן, ריא"ז ועוד. וע' בספר חדושים ובאורים שצדד בדעת רש"י שלהלכה יש מוקצה לחצי שבת).

ג. מדברי תוס' ישנים (המובא במהרש"א) נראה שבמקום דיחוי גמור, שאינו יושב ומצפה מתי יהא ראוי, לכולי עלמא יש מוקצה לחצי שבת. ויש חולקים, כנ"ל.

ד. נחלקו הדעות בפת שאפאה נכרי בשבת בשביל נכרים, האם מותרת לישראל בשבת אם לאו, שאעפ"י שבכניסת השבת לא נאפה אלא היה קמח או עיסה – אפשר שאין זה מוקצה כי גמרו בידי אדם (רא"ש בסוף הפרק). וי"א שאין זה 'גמרו בידי אדם' מפני שעדיין לא התחילה בו המלאכה (תפארת שמואל – בדעת ראבי"ה ור"י).

ה. כבסים שתלאם לייבוש והיו רטובים בכניסת שבת, אם היה בטוח שיתייבשו במשך השבת – הרי זה כ'גמרו בידי אדם' ומותר. אך אם לא תלאן אלא שכחם לגמרי, אעפ"י שראויים להתייבש בשבת – מוקצים הם ואסורים בטלטול. וכן הדין כשנשארו במכונת ייבוש ושכחם או שסבר שלא יצטרך להם בשבת. וה"ה אם הכניס בגדים למכונה מופעלת בכניסת השבת, הואיל ואסור הדבר – הו"ל מוקצה (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה כא, י; כב, כו לח).

ו. יש אוסרים כל שהיו רטובים בין השמשות אפילו אם תלאם ליבוש [מלבד בבגדים סינטטיים ששרייתם במים בשבת מותרת ואינם 'מוקצה' כשהם רטובים] (עפ"י שמירת שבת כהלכתה טו, יז; כב, כג [וע"ש בהערה כ שהקשה הלא זהו 'גמרו בידי אדם' ומ"ט אסור]).

ז. פמוטות שיש בהן נרות דולקות, אעפ"י שודאי יכבו במשך השבת אסורות בטלטול ואין זה כ'גמרו בידי אדם' מפני שרצונו בכניסת שבת במצבם זה של דחייה (ע' רעט, ב בבאה"ל; ש"כ כב, יא-ג).

דף כז

השוחט את הבכור ואחר כך הראה את מזמו – נתבאר בבכורות כח.

גרימת מזם לבכור – בבכורות לג.

- נח. א. בהמה שמתה בשבת או ביום טוב – האם מותרת בטלטול? כיצד הדין בבהמת המוקדשים?
 ב. חלה שנשמאת – האם מותרת בטלטול ביום טוב?